

CSOHÁNY JÁNOS

egyházttörténész
Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen Reformed Theological University
csohanyjanos@gmail.com

ERDŐS KÁROLY TEOLÓGUSPROFESSZOR, A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN- TUDOMÁNYEGYETEM 1945–46. TANÉVI RECTOR MAGNIFICUSA

Erdős Károly (1887–1971) az egyháztörténet tanáraként kezdte tanári és tudósi pályafutását a debreceni Református Kollégium egyháztörténeti tanszékén. Miután a Hittudományi Kar az 1914-ben működni kezdő egyetem részévé vált Erdős a református egyház Lelkészképző Intézetének tanára, majd igazgatója lett. 1929-től a Tisza István Tudományegyetem újszövetségi tanszékére nevezték ki professzornak. Egyetemi tanárként, református lelkészként nagy szolgálatokat tett a városnak és Egyházának, mind tanári, mind tudósi munkájával. 1949 után a Református Teológiai Akadémi tanára lett.

Kulcsszavak: református egyház, Hittudományi Kar, egyháztörténet, újszövetségi tudományok

KÁROLY ERDŐS, PROFESSOR OF THEOLOGY THE RECTOR MAGNIFICUS OF THE HUNGARIAN ROYAL ISTVÁN TISZA UNIVERSITY OF DEBRECEN DURING THE ACADEMIC YEAR 1945/46. Károly Erdős (1887–1971) began his teaching and research career as a teacher of church history at the Reformed College in Debrecen. After the Faculty of Reformed Theology became part of the university, which began to function in 1914, Erdős became a teacher and later director of the Institute for the Training of Ministers of the Reformed Church. In 1929 he was appointed professor in the New Testament Department of the Tisza István University. As an university professor and pastor, he rendered great service to the city and the Church, both as a teacher and as a scholar. After 1949 he became a professor at the Reformed Theological Academy in Debrecen.

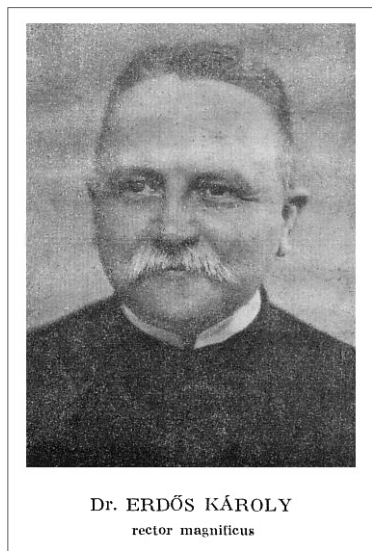
Keywords: Reformed Church, Faculty of Theology, Church History

Erdős Károly református lelkész, nyilvános rendes egyetemi tanár 1887. július 17-én született Bács-Bodrog vármegyében, Újsóvén, ahol édesapja, Erdős József egy német

Beérkezett: 2021. 02. 15.
Közlésre elfogadva: 2021. 05. 15.
Copyright GERUNDIUM

nyelvű református gyülekezet lelkipásztora volt. 1888-ban Debrecenbe költözött a család, mert az édesapát a Debreceni Református Teológiai Akadémia újszövetségi tanszékének vezetőjévé nevezték ki. Károly fia Debrecenben nőtt fel és élt 1971. június 6-án bekövetkezett haláláig. A debreceni Köztemetőben található impozáns családi sírboltban nyugszik. Családjuk 1664-ben Apafi Mihály erdélyi fejedelemtől kapta nemességét, amit I. Ferenc József király érvényben hagyva, 1908-ban „*simai*” előnév adományozásával megújított. 1908-tól 1945-ig simai Erdős Károly néven szerepelt Erdős Károly, csak miután 1945-ben a kormány eltörölte a nemesi rangokat, címeket és előneveket, akkor maradt el „*simai*” előneve.

Dr. ERDŐS KÁROLY
rector magnificus

Édesapja (1856–1946) Szatmárnémetiben született Erdős Mihály református gubásmester és Tóth Julianna gyermekeként, akik hamar elhaláloztak, József fiuk árván nőtt fel. Erdős József felesége György Julianna (1861–1922), György Lajos (1826–1864) szatmárnémeti református lelkipásztor leánya volt. Erdős Károly elmondta, hogy ő és négy testvére (elsősülött testvérük gyermekként elhunyt) nem ismerték nagyszüleiket.

Az Erdős család Debrecenben az Egyháztéren (ma Kálvin tér), mintegy 100 méterre a református Kollégiumtól egy emeletes szolgálati lakásban lakott, aminek a helyén ma az Új Városháza magasodik. Az ősi református Kollégiumban számos tanintézet kapott helyet, ott volt a teológiai akadémia, de ott volt a tanítóképző intézet, a maga négy

osztályos gyakorló elemi iskolájával, ahol a kis Károly az elemi iskolát elvégezte, de ott volt a gimnázium is, amelynek 1897-től volt kitűnő tanulója 1905-ben letett érettségi vizsgájáig. Gimnazista korában tanulta meg a Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírást. (Abban a korban, amikor nem létezett könnyen használható beszédet rögzítő elektromos berendezés, a gyorsírás roppant fontos és sokoldalúan használatos ismeret volt, amit számos foglalkozás nem tudott nélkülözni. Erdős Károly élete végéig saját jegyzeteit gyorsírással készítette. Tanította a gyorsírást a Református Lelkészképző Intézetben 1914-től 1929-ig eltöltött évei alatt. Alapítója, majd egy évtizedig elnöke volt a Debreceni Gyorsírók Társaságának. E minőségében az Irodai Gyors- és Gépírók Vizsgáztató Országos Bizottságának tagja. Nem lehet csodálkozni azon, hogy az 1944. december 21–22-én, a debreceni Kollégium oratóriumában ülésezett Ideiglenes Nemzetgyűlés vezető gyorsírói feladatát Erdős Károlyra bízta.)

Teológiai akadémiai tanulmányait ugyancsak a Kollégiumban abszolválta Erdős Károly 1905-től 1909-ig. Kitűnő tanulmányi eredménye elismeréseként az akkor még élő hagyomány szerint utolsó éves teológusként, az 1908/09-es tanévben *praeceptor publicus*, akkor már használatos magyar elnevezéssel köztanító volt. A teológia elvégzé-

sét követően az 1909/10. tanévben széniori tisztséget töltött be, ami a kollégiumi ifjúság meglehetősen széleskörű autonómiával felruházott vezetőjét jelentette. Szénioriként szerkesztette a *Hittanszaki Önképző Társulat* (rövidítve *HÖT* 1869–1949) *Közlöny* című, 1871. május 8-tól megjelenő havi lapját, ami tanévente 8-11 lapszámot jelentett meg (évfolyamait tanévenként számozta). A *HÖT* lelkes és aktívan dolgozó tagja volt egész hittanhallgatói pályája során Erdős Károly, aki előadásokat tartott annak ülésein, azokat a *Közlöny*ben publikálta, pályatételeket dolgozott ki sikeresen, amik szintén helyet kaphattak a *Közlöny*ben. Széniori ténykedésének maradandó emléke lett az a márványtábla, amit „*Balogh Ferenc terem*” felirattal annak a tanteremnek az ajtaja fölé tétetett, amelyben az ifjúság akkor legnépszerűbb professzora, Balogh Ferenc (1836–1913) tartotta előadásait. Sokat mond, hogy évek múltán az ifjúság a Balogh Ferenc terem melletti tantermet „*Erdős terem*” feliratú márványtáblával jelölte meg.

1910-ben letette első lelkészképesítő vizsgáját Erdős Károly, ezzel segédlelkészi szolgálatra kapott felhatalmazást. A teljes jogú lelkészi tevékenység azonban a második lelkészképesítő vizsga sikeres letételéhez volt kötve, amit 1912-ben, külföldi tanulmányútjáról hazatérve tett le.

A kollégiumi szénior hivatali éve letelével ugyanis külföldi ösztöndíjat kapott. Erdős a berlini egyetemen 1910. október 17. és 1911. március 27. között tanult. Az akkor már világszerte híres Adolf von Harnack előadásait hallgatta, aki a korai egyháztörténet specialistája volt, sőt, a professzor szemináriumát is felvette, aki megbecsüléssel fogadta, mert otthonos volt a régi keleti nyelvekben. Diáktársa volt Berlinben Emil Brunner, a később nagy hírnévre szert tett teológus.

Cambridgeben egy évet töltött, G. G. Coulton történész családjánál lakott és később is szoros kapcsolatot ápolt vele. Cambridgeben volt egy másik professzor is, akinek élete végéig nagy tisztelője, levelező társa maradt, ez pedig az újszövetség tudósa, Henry Barclay Swete (1835–1917) volt. Erdős a magyar puritánizmust előkészítő angol puritánizmus történetét kutatta, olyan eredménnyel, hogy hazatérve könyvet írt „*Az angol puritánizmus*” címen (Debrecen, 1912). Különös szerencsével megtalálta Cambridgeben Zwingli Ulrich svájci reformátornak egy ismeretlen levelét. Zürichben egy félévet töltött 1912-ben, ahol a levéltárakban a magyar reformációra vonatkozó adatokat kutatta.

1912 őszén tért haza és Soltész Elemér (1874–1957) nagybányai lelkipásztor, 1923-tól protestáns tábori püspök segédlelkésze volt egy ideig, majd nagyon rövid debreceni segédlelkészség következett, de már 1913 januárjában a debreceni teológián az „*Egyháztörténet*” tárgy köréből akadémiai magántanári képesítést szerzett.¹ 1913. január 31-én a Debreceni Teológiai Akadémia egyháztörténeti tanszékének docense lett, az akkor már nagy beteg Balogh Ferenc professzort helyettesítette. 1914-ben a bécsi egyetem protestáns teológiai karán egyháztörténetből licenciátusi fokozatot szerzett.

¹ „Új theologiai magántanár”, *Lelkészegyesület*, 5. sz. (1913): 89.

A debreceni állami egyetem 1914 őszén megnyílt úgy, hogy a református Kollégium három főiskolájából, a teológiai-, jogi- és bölcsészettudományi akadémiából egyetemi kar alakult. A Kollégiumot fenntartó Tiszántúli Református Egyházkerület 1914. október 31-én megalapította a főiskolai jellegű Lelkészképző Intézetet azzal a céllal, hogy az egyházi szolgálatra készülő egyetemi hittanhallgatók az egyház számára szükséges gyakorlati képzést megkapják. Csak azok állhattak lelkészi vizsgára az egyetemen abszolvált hittanhallgatók közül, akik az egyetemen párhuzamosan a Lelkészképző Intézetet is elvégezték. Erdős Károlyt a Lelkészképző Intézet megalakulásakor annak docensévé választották. Remekül tudta hasznosítani polihisztor jellegű tudását, mert egyetemes és magyar egyháztörténetet, patrisztikát, újszövetségi tárgyakat, lelkigondozást, szószéki gyakorlatot, angol, német, szír nyelvet tanított. 1917-ben a Lelkészképző Intézet helyettes igazgatójává, majd 1918-tól annak nyilvános rendes tanárává nevezte ki az egyházkerületi közgyűlés. 1924-től 1930-ig a Lelkészképző Intézet igazgatója volt.

1919-ben a zavaros közállapotok miatt postán küldte be egyháztörténeti témáról írott doktori dolgozatát a bécsi egyetem protestáns teológiai karára, amit elfogadtak és a következő évben oklevelét is megkapta, azt 1925-ben nosztrifikálta a debreceni egyetem Református Hittudományi Kara. (1970. június 23-án a Debreceni Református Teológiai Akadémia tanévzáróján Wilhelm Dantine bécsi protestáns teológiai dékán arany diplomát nyújtott át Erdős Károlynak doktorálása 50. évfordulója alkalmából.)² 1927-ben Debrecenben egyháztörténeti szakcsoportból egyetemi magántanárrá habilitálták. 1928-ban döntő fordulat következett be életében és tudományos tevékenysége irányultságában. Az addig egyértelműen egyháztörténész simai Erdős Károly megpályázta a debreceni egyetem Hittudományi Karán az újszövetségi tanszék nyilvános rendes egyetemi tanári állását, amit 1929. május 28-i hatállyal el is nyert, s akkor nevezte ki a kultuszminiszter a Magyar Királyi gróf Tisza István Tudományegyetem Református Hittudományi Egyetem Újszövetségi Tanszékének professzorává. Édesapja meggyőzte, hogy belátható időn belül egyháztörténeti professzori állás nem üresedik meg a debreceni egyetemen, viszont édesapja 1928-ban nyugdíjba szándékozott vonulni, és mi sem volt kézenfekvőbb, mint hogy az újszövetségi tárgykörben jártas, azt a Lelkészképző Intézetben tanító fia lépjen a helyére.

1919 doktorálásán kívül más szempontból is fontos év volt simai Erdős Károly életében, neki ugyanis nem derogált az, hogy nemesi előneve ellenére abban az évben nyomdász segédi oklevelet szerezzen. Kérdésemre Ferenc József-re hivatkozott, aki asztalos segéd volt császári és királyi, meg még más rangja mellett. Erdős Károlynak a nyomdászati szakismeretre a gyakorlatban is szüksége volt. Rendkívül sok könyvet jelentetett meg, újságokat szerkesztett és könyvei nyomdai megtervezését maga végezte, így nem csupán azok tartalma, hanem külleme is az ő munkája lett.

² CSOHÁNY János, „A bécsi protestáns teológiai fakultás. Dr. Erdős Károly aranydiplomás bécsi doktor”, *Református Egyház* 21, 9. sz. (1970): 196–197.

Munkássága és személyisége

1907-ben, teológiai hallgató korában jelent meg önálló kiadványban első nyomtatott munkája „*Emlékezés Szenci Molnár Albert zoltárfordításának háromszáz éves megjelenése alkalmából*” (Debrecen, 1907), s teológiai hallgató korában még további két könyve hagyta el a sajtót 1908-ban és 1909-ben. Széniori évében nem csupán a *Közlönyt* szerkesztette, hanem még két további könyvét is megjelentette. Egyetemi tanári kinevezéséig írott számos könyve szinte kizárólag egyháztörténeti tárgykörű.

Élete legkedvesebb könyvének nevezte „*Az én vallásom*” (Debrecen 1922. és még további öt kiadás, a 6. kiad. 1943-ban) című könyvét. Alcíme: „*A református öntudat erősítésére a konfirmált ifjúság és felnőtt egyháztagok számára*”. Kiadásonként 10 000 példányban, a hatodik kiadásban elérte a 70 000-es példányszámot. A gyufaskatulyánál másfélszer nagyobb könyvecskének egy világosbarna bőrkötéses példányát mindig zsebében hordta. E könyvben napi imádságok és mindazok az ismeretek benne vannak, amit egy magyar reformátusnak tudnia kell.³ Nem ez volt az egyetlen olyan könyve Erdős Károlynak, ami az egyházi élet közhasznú szolgálatára íródott.

A szénior korában szerkesztett *Közlönyön* kívül később két jelentős református újságot is szerkesztett. A *Debreceni Protestáns Lapot* Szentpéteri Kun Béla egyházbizottsági professzorral szerkesztette 1916–1925 között, majd felelős szerkesztőként jegyezte a *Lelkészeget* című lapot, amely az *Országos Református Lelkészeget* (szokott rövidítéssel *ORLE*) tekintélyes orgánuma volt. Az *ORLE* a Magyarországi Református Egyház legtekintélyesebb, az egyház keretein túl terjedő hatású szervezete volt.

Erdős Károly rendkívül termékeny szakíró volt, aki lapszerkesztőként közölt cikkei mellett számos írását önálló kötetben adta ki. Miután az újszövetségi tanszék egyetemi tanára lett, érthető módon az egyháztörténeti munkamezőről az újszövetségi tudományok terére tért át, bár időnként egyháztörténeti munkát is publikált. Különösen szeretett az Adolf von Harnacknál hallgatott korai egyháztörténeti témákat, amelyek legalább annyira újszövetségiek is voltak. Kifejezetten sikerkönyv volt a Pongrácz Józseffel közösen írt „*Újszövetségi bevezetés*” (Pápa, 1934.), ami több kiadást ért meg, mivel a hittanhallgatóknak kedvelt tankönyvévé vált, rövid, könnyen érthető és könnyen tanulható, ugyanakkor a kor tudományos színvonalán álló munka lévén.

³ A munka reprint kiadása: *Az én vallásom. A református öntudat erősítésére a konfirmált ifjúság és felnőtt egyháztagok számára* A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének Tanulmányi Füzetei 23 (Debrecen, 1993. és 1994) Az 1993-as reprint kiadás elején *Szerkesztői ajánlás* címen Erdős Károly életrajza és a kötethez fűződő kapcsolata olvasható. Egyben az is, hogy az 1960-as évek közepén az egyházkormányzat felajánlotta a könyv újra kiadását, de ahhoz bizonyos átalakítást kért, amibe azonban a szerző nem egyezett bele, így a kiadás elmaradt. „*Az én vallásom*” olyan aktuális volt a reprint kiadások idején is, hogy rendkívül rövid idő alatt elfogyott. Vö. CSOHÁNY János, „Száz éve született Erdős Károly”, *Theológiai Szemle* 5. sz. (1988): 307–309. Újabb közlése: CSOHÁNY János, *Tanulmányok Debrecen és a reformátusság múltjáról*. 2., Magyar Református Egyháztörténeti Dolgozatok 12 (Debrecen, 2005), 201–202.

Két könyvsorozatot is útjára bocsátott Erdős Károly, amelyeket rövid terjedelmük miatt ő maga is füzeteknek nevezett. Először „*Apró füzetek*” sorozatcímen még az 1920-as évek első felében kezdett kis formátumú, 10-15 lap terjedelmű füzeteket kiadni, amelyekben részint a saját, részint édesapja, alkalmilag mások rövid írásait közölte, olykor az egyes füzet szponzorának nevét is feltüntetve. A nyomtatást Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület (ma Alföldi Nyomda Zrt.) Nyomdájában⁴ végezték. Másik sorozata „*Újszövetségi Füzetek*” címen jelent meg 1937 és 1947 között, amely már nagyobb lélegzetű dolgozatokat közölt. Sajnálatos, hogy a politikai helyzet kedvezőtlen alakulása miatt 1947-ben megszüntette a sorozatot,⁵ noha még lett volna mondanivalója Erdős Károlynak.⁶

Újszövetségi professzorként sorra jelentek meg a Bibliával és külön az Újszövetséggel kapcsolatos munkái és épült bibliagyűjteménye.⁷ A pártállam időszakában államilag elismert közhasznú kulturális magángyűjteménynek minősítették bibliagyűjteményét és ez az akkor nagyon szűkre szabott lakhatási körülmények ellenére érintetlenül hagyta lakásának területét, bár a lakásául szolgáló Péterfia u. 13. sz. alatti földszintes házát 1952-ben államosították⁸ további öt debreceni házas ingatlanával együtt. Halála előtt a Magyar Televízió jól sikerült riportban mutatta be az ország legnagyobb magán-bibliagyűjteményét. Végrendeletében bibliagyűjteményét a Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtárára hagyta, ennek alapján 881 Biblia 918 kötetben került a Nagy-

⁴ PERES Imre, „Erdős Károly (1887–1971)”, in *Őrállóvá tettek. Műhelytanulmányok a debreceni teológiai oktatás és református lelkészképzés 1850–2000 közötti történetéhez*, szerk. BARÁTH Béla Levente és FEKETE Károly, (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2019), 432–433.

⁵ Uo. 432.

⁶ Peres Imre életrajzában *Válogatott írásai* címen viszonylag bőséges bibliográfiát találunk a 433–435. lapokon. Erdős Károly megjelent írásainak válogatott bibliográfiáját, valamint a rá vonatkozó irodalomnak már szűkösebb jegyzékét megtalálhatjuk ZOVÁNYI Jenő és LADÁNYI Sándor, *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon* (Budapest, 1977³); *Új magyar életrajzi lexikon*, szerk. Markó László, (Budapest: Magyar Könyvklub, 2001); Az Erdős Károlyról szóló irodalom bővebb bibliográfiája megtalálható CSOHÁNY János, „Erdős Károly 1887–1971”, in Uő., *Egyháztörténeti írások*, A Debreceni Református Teológiai Akadémia Egyháztörténeti Tanszékének Tanulmányi Füzetei 29 (Debrecen, 1994), 80.; ÖTVÖS László, „Dr. Erdős Károly rektor”, in Uő., *Egyetememé ifjodott kollégium* (Debrecen, 2012), 353–355.; „Erdős Károly”, in *Hit, tudomány, közélet. A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzai adattára és életútleírása*, szerk. KOVÁCS I. Gábor és TAKÁCS Árpád, Magyar Egyetemi Tanárok Életrajzi Adattára 1848–1944, 2. (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 2014), 56–59.

⁷ BOTTYÁN János, „Ötszázötven Biblia dr. Erdős Károly gyűjteményében”, *Református Egyház* 15, 12. sz. (1963): 282–283.; PERES, „Erdős Károly...”, 427–428.; Erdős Károly: Az Újszövetség magyar fordításai a reformáció óta. Debrecen, 1937. (Újszövetségi Füzetek 1.) 1–27.; ERDŐS Károly, „A Károlyi Gáspár bibliafordításának törzskönyve”, in *Károlyi Emlékkönyv. A vizsolyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára*, szerk. VASADY Béla, A Coetus Theologorum kiadványsorozata 1 (Budapest, 1940), 40–58.; Uő., „Az első teljes magyar nyelvű Újtestamentom”, *Theológiai Szemle* 18, 1. sz. (1942): 7–15. Uő., *Az Újszövetség debreceni kiadásai*, Újszövetségi Füzetek 10. (Debrecen, 1943), 1–26.

⁸ *Hit, tudomány, közélet*, 59.

könyvtár állományába, s ez nagyban emelte a könyvtár addig meglévő, ugyancsak gazdag bibliogyűjteményének becsét.⁹

Erdős Károly igen alacsony termetű, rendkívül barátságos, és évek múlásával joviálissá érett professzor volt. Hallgatóit becsülte és minden lehetséges, de elfogadható módon támogatta. „*Erdős Károly konviktsi alapítványa arra érdemes hallgatók támogatására*” címen 1919 februárjában tett kollégiumi alapítványt.¹⁰ A későbbiekben anyagilag megszorult tanítványait szívesen segítette ki alkalmi kölcsönökkel. Az '50-es évek második felében kész volt egy-két gimnáziumi tanuló tápintézeti díjának kifizetésére is. Hallgatói körében nagy népszerűségnek örvendett, számtalan anekdota keringett róla. A Kollégiumi Kántus (alapítva 1739) felügyelő tanára lett lelkészképző intézeti tanári működése során, amit nyugdíjazásáig megtartott. A felügyelő tanárság nem csupán a Kántus ügyeinek intézését jelentette, hanem annak szereplésén, vidéki ún. kiszállásain ünnepi beszéd, prédikáció tartásával cselekvő részvételt is. Mivel családot nem alapított, tanítványai képezték családját. Professzor volt egész életében tanításával, példájával, a hétköznapi életben eligazító számtalan bölcs mondásával, amelyeknek kazuisztikus kicsengése sem zavaró, sőt éppen az teszi azokat könnyen alkalmazhatóvá. Tanári és magánéletének jellemzője volt az aprólékos gondosság, mondhatni pedantéria, pragmatikusságba hajló gyakorlatiasság, a tradíció értékeit őrző konzervatívizmus, higgadtság, az igazság feltélen tisztelete, jóhiszeműség, valamint a már említett páratlan segítőkészség.

Az egyházi vezető testületek különböző szintjeinek tagsága mellett élénk egyházi és világi közéleti tevékenységet folytatott, számos egyházi és világi egyesület tagja volt.¹¹ Debrecen város egységes református egyházközségének 1949 előtti, száztagú presbitériuma tagjaként 1934–35-ben a Debrecen-homokkerti református templomépítés felügyelőjeként egy harangot adományozott a templomnak¹².

Mielőtt 1940-ben az egyetemi templom elkészült, a környék lakói számára Erdős Károlynak a Egyetem központi épülete közelében volt nyaralójában tartották az istentiszteleteket. Ez egy Bauhaus-stílusban épült, kocka alakú kis épület volt.¹³

⁹ Erdős Károly írásztala, az ahhoz tartozó bőrlüléses karosszéke, egy üveges szekrénye és könyvespolca egy kis álló órával a Nagykönyvtár igazgatói szobájába került, 1991 májusáig, ottani igazgatóságom végéig ott is volt. CSOHÁNY, *Tanulmányok...*, 202.

¹⁰ *Hit, tudomány, közélet*, 58.

¹¹ KÁLLAY Kálmán, „Dr. Erdős Károly a Debreceni Tudományegyetem 1945–46. évi rektora”, in *Debreceni Képes Kalendárium az 1946-ik esztendőre*. (Debrecen, 1945), 26.; Vö. *Hit, tudomány, közélet*, 58–59.; CSOHÁNY János, „Református teológiai fakultás Debrecenben (1914–1950)”, in *Hittudományi fakultások és tanintézetek a XX. századi magyar egyetemeken*, szerk. UJVÁRY Gábor (Budapest, 1991); PERES, „Erdős Károly...”, 429–431.

¹² Szabó László homokkerti református lelképásztor szíves közlése.

¹³ 1962-ben egyetemi templomi segédlelkészként az egyházközség irataiban olvastam. Volt egy festmény is a templom lelkési hivatalában, amelyen az Erdős Károly nyaralója és az egyetemi templom szerepelt, előbbi, mint a gyülekezet kezdeti kuluszhelye. Erdős Károly minden úrvacsoraosztáson ott volt a templomban és erre emlékezve végezte az úrvacsorai szertartást (ágendázott). Megkérdeztem a történetről és megerősítette azzal, hogy ő prédikált is és osztott úrvacsorát a saját nyaralójában.

A rektori székfoglaló beszéd

Az egyetem hittudományi karán viselt vezető tisztséget az alábbiak szerint töltött be: dékán volt az 1931/32., 1936/37., 1941/42. tanévben, prodeán az 1932/33., 1937/38., 1942/43., 1943/44., 1944/45. tanévben. Az egyetem rektora volt az 1945/46. tanévben, míg prorektor az 1946/47. tanévben.¹⁴

Kállay Kálmán hittudományi professzor mutatta be Erdős Károly rektort a *Debreceni Képes Kalendárium* 1946. évre kiadott számában:

„1945. júliusában választotta meg az egyetem elektortestülete teljes egyhangúsággal a debreceni egyetem 1945-46. tanévi rektorának. Igen nehéz időkből állt oda az egyetem kormányrúdjához, de gondviselészerű ember egyetemünk élén, mert a mostani viszonyok közepette mélyen hívő, áldozatot nem ismerő, a rábízottakat hűségesen és önzetlenül szerető emberre van szükség egyetemünk kormányzásában. És Erdős Károly ilyen ember. Tegye Isten áldottá rektori működését is!”¹⁵

Jogos volt Kállay Kálmán méltatása, mert valóban áldozathozattól vissza nem riadó, hivatásához hűségesen ragaszkodó professzora volt ő a hittudományi karnak. 1944 őszén az egyetem kitelepítését nem vette magára kötelezőnek, a szovjet hadsereg rémtetteit hirdető propaganda ellenére Debrecenben maradt. Amint az egyetemi oktatás megindult, Erdős Károly Péterfia u. 13. sz. alatti lakásáról gyalog tette meg a mintegy 3 km-es utat az egyetemre és vissza, csak hogy néhány itthon maradt professzortársával a hittudományi karon több tantárgy oktatását vállalva taníthasson.¹⁶

1945. szeptember 16-án tartotta meg rektori székfoglaló beszédét Erdős Károly „*Az ember Jézus*” címen.¹⁷ Nem csupán újszövetségi és egyháztörténeti ismeretei könnyítettek meg Erdős Károlynak rektori székfoglaló beszéde megírását, hanem az is, hogy tájékozott volt arról, milyen kép él Jézusról a szépirodalomban, mivel „*Jézus a modern szépirodalomban*” címen (Debrecen, 1938) már írt egy könyvet, amelyben harmincegy munkát elemzett. Másfelől nehéz helyzetben volt, mert azzal ő teljes mértékben-tisztában volt, hogy 1944 őszétől, attól kezdve, hogy a szovjet csapatok elfoglalták Debrecen-t, új korszak kezdődött, amelyben az az ismeretanyag, amit a rektori székfoglaló beszéd hallgatói Jézusról korábban elsajátítottak, még élt, de tudta, hogy vannak, akiknek a Jézusról alkotott értékítélete megváltozott, vagy változóban volt, igyekezve alkalmazkodni a hamarosan beköszöntő ateista kurzushoz. Beszéde elején hangsúlyozta,

¹⁴ *Hít, tudomány, közélet*, 57.

¹⁵ KÁLLAY „Dr. Erdős Károly...” 26.

¹⁶ CSOHÁNY, „Száz éve...”, 307–309.; CSOHÁNY, *Tanulmányok...*, 200.

¹⁷ ERDŐS Károly, *Az ember Jézus*, Újszövetségi Füzetek 12 (Debrecen, 1945), 1–7. Közli még Ötvös, „Dr. Erdős Károly...”, 356–366.: Az interneten megtalálható az Újszövetségi Füzetek 12. kiadványa a rektori beköszöntő beszéddel.

hogy Jézus nem tanított a fennálló rend ellen, sem a Palesztinát megszállva tartó római kormányzat ellen, sőt maga is példát adott annak elismerésére. Nem kívánt jogszolgáltatásban részt venni, mondván, hogy senki sem tette őt népe között bírónak. Felkészítette követőit arra, hogy bármennyire törvénytisztelők lesznek is a jövőben, előfordul, hogy üldözik őket hitükért, akkor se álljanak ellen erőszakkal az erőszaknak, mert legyőzik őket, és csak a megtorlás mértékét növelik, inkább az igazságtalanságok tűrésével győzzék le a gonosz indulatot. Hangsúlyozta azt is, hogy Jézus a szegények segítését a gazdagok kötelességévé tette. Lehet valaki vagyonos, de azt ne tekintse úgy, hogy az kizárólag az övé, hanem úgy, mint amit Isten azért adott neki, hogy a rászorulóknak is juttasson belőle. A beszéd bőszégesen taglalta Jézus életének az egyház számára szóló üzenetét, mindezt azonban lehetőleg úgy, hogy az egyházi nyelvhasználatban nem-, vagy kevésbé jártas hallgatók is megértsék. Láthatóan az új hatalmi berendezkedést igyekezett meggyőzni arról, hogy az egyházban ne lásson ellenséget.¹⁸

Az egytemen kívüli évek

A történelem alakulása nem sokkal Erdős Károly prorektori tanévének leteltével, 1949-ben új fordulatot hozott a hittudományi kar életében. 1949-ben a kultuszminisztérium telefonon szólította fel a hittudományi dékánt, hogy kara ajánlja fel egyetemi helyiségeit az alakuló természettudományi karnak, maga pedig költözzék vissza a református Kollégiumba. Az írásbeli megállapodás aztán megígérte a hittudományi karnak egyetemi státusa megőrzését, addigi költségvetésének folyósítását, egyetemi bútorzatának, felszerelési tárgyainak, könyvvállományának elvitelét. Az 1949/50. tanévben a hittudományi kar valójában hazatért a Kollégiumba, ahol kezdettől 1932-ig működött. Az 1950. évi 23. számú törvényerejű rendelet már leválasztotta a hittudományi karokat az egyetemekről, egyetemi rangjukat megszüntette, „visszaadta” őket felekezetüknek, teológiai akadémiáknak ismerte el őket. A debreceni teológiai akadémia magával vitt javait megtarthatta, sőt az utolsó évben kapott költségvetési összegét államsegélyként a későbbiekben is megkapta. A hittudományi professzoroknak 1950. augusztus 31-i hatállyal megszűnt egyetemi tanári státusuk, ettől kezdve Erdős Károly is teológiai akadémiai tanárnak minősült.

1947 és 1951 között részt vett az *Újszövetségi Szakbizottság* bibliafordítói munkájában, amelynek eredményeként 1954-ben, majd 1955-ben és 1956-ban (1957-ben Londonban jelent meg egy magyar részről nem engedélyezett kiadása) próbakiadásban megjelent a nagyközönség számára és népszerűsége szert tett a bizottság által modern magyar nyelvre lefordított *Újszövetség*.

¹⁸ Az Erdős Károly rektori működéséről és a tanévről a szokásos nyomtatott *Egyetemi évkönyv* nem jelent meg, viszont gépipírással elkészül és a Levéltárban E 143/18/12 jelzettel megtalálható. Ötvös, „Dr. Erdős Károly...”, 354.

1953. szeptember 5-én kelt levelében kérte nyugdíjazását. Nem önként tette. Péter János püspök, a debreceni teológiai akadémia fenntartó testületének vezetője kényszerítette rá. Levelében Erdős Károly megírta, hogy még nem érte el a nyugdíj korhatárt és ereje teljében érzi magát, de a lelkészképzés zavartalanságát nézi és nem a saját érdekét, és hajlandó helyet adni tehetséges fiatal utódnak. Felmérte, hogy hiába ellenkezne, azzal csupán saját helyzetét nehezítené meg. A nyugdíjazási kérését tartalmazó levél tanárkari gyűlésen történt tárgyalásán megismételte az abban foglaltakat és kartársai is elismerték, hogy ereje teljében van. Ezek után maga ajánlotta utódnak Varga Zsigmond József német, latin, görög szakos középiskolai tanárt. A választás megtörtént azzal, hogy Erdős Károly 1954. június 1-i hatállyal megy nyugdíjba, és nyugdíjasként patrisztikát és reformátorok irataival kapcsolatos kurzust tarthat. 1962. december 13-án tartotta meg 100. szemesztere utolsó tanóráját és ezzel fejezte be tanári működését.¹⁹

Kilenc évet töltött még nyugdíjban csendes munkálkodással. Huszár Gál nyomdász reformátorról és Károlyi Gáspár nevének írásáról és ejtéséről, közölt cikket a református egyházi sajtóban. Ő a bibliafordító nevének Károli alakja mellett tört lándzsát. Aránylag jó egészségben telt évek után egy váratlan tüdőgyulladás vetett véget életének 1971. június 6-án. Temetése 1971. június 14-én, Erdős Károly lelkésszé szentelésének napra pontosan 55. évfordulóján volt²⁰.

¹⁹ CSOHÁNY, „Erdős Károly 1887–1971”, 75–76.; CSOHÁNY, *Tanulmányok...*, 201.; ÖTVÖS, „Dr. Erdős Károly...” , 347.; *Hit, tudomány, közélet*, 58.

²⁰ A temetési szertartást kartársa, Czeglédy Sándor professzor végezte és a Kolossé 4,17. verse alapján prédikált, annak a textusnak az alapján, amelyről Erdős Károly 1916-ban lelkésszé szentelésén prédikált. CZEGLÉDY Sándor, „Igehirdetés Erdős Károly ravatalánál”, *Theológiai Szemle* 7–8. sz. (1971): 248–249.; CSOHÁNY, „Erdős Károly 1887–1971”, 77.; CZEGLÉDY Sándor, „Erdős Károly (1887–1971)”, *Református Egyház* 8. sz. (1971), 171–173.; MÓDIS László, „Dr. Erdős Károly professzor emlékezete”, in *Képes Kálvin Kalendárium az 1972. évre* (Budapest, 1971).